

Дика Н.М.,

завідувач кафедри методики мов та літератури
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент
n.dyka@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0003-1385-5027

Глазова О.П.,

доцент кафедри методики мов та літератури
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

o.glazova@kubg.edu.ua

РОБОТА З МЕДІЙНИМ ТЕКСТОМ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто аспекти роботи з медійним текстом в умовах модернізації навчальних програм з української мови у закладах загальної середньої освіти. Наведено приклади завдань, які сприяють формуванню медійної та риторичної компетентності. Доведено, що, навчаючи медіа-грамотності, необхідно усунути розрив між громадськістю та медіа, захистити свободу слова, допомогти споживачам інформації, дати їм якнайбільше інструментів для того, щоб аналізувати контент, знаходити надійні джерела, розпізнавати упередженість.

Ключові слова: медійна компетентність, медійний текст, методика навчання української мови, риторична компетентність, риторичний текст, текстоцентричний підхід.

© Дика Н.М., Глазова О.П., 2019

Вступ. Сучасне суспільство потребує від громадян уміння конструктивно спілкуватися. Йдеться про розвиток *комунікативного мислення* — здатності здобувати, оцінювати й використовувати інформацію з різних джерел, трансформувати її в різні кодові системи й репрезентувати в різних формах, вибудовуючи спілкування відповідно до потреб і системи цінностей суспільства сталого розвитку.

Нині в шкільній мовній освіті традиційно акцентовано увагу на опрацювання та створення тексту: в основу навчання української мови покладено текстоцентричний підхід. Саме в процесі роботи з текстом формуються й удосконалюються мовні вміння й навички, а також усі види мовленнєвої діяльності учнів (аудіювання, читання, говоріння, письмо) та реалізуються всі функції навчання, що активізують їхнє творче мислення й пізнавальну самостійність.

На сучасному етапі відбувається взаємодія основних положень структурної та функційної лінгвістики, що виявляється в переході «від структурно-системної лінгвістики до функційної,

розгляді тексту у світлі теорії мовленнєвої діяльності й мовленнєвої комунікації» (Білецький А.О., 1964, с. 10). Отже, текст розглядають передовсім як комунікативну одиницю вищого ступеня, що й увиразнено відповідною модернізацією чинних навчальних програм.

Метою статті є обґрунтування доцільності оновлення системи роботи з текстом у школі додаванням таких його різновидів, як медійний і риторичний.

Аналіз сучасних досліджень. Проблема осучаснення роботи з текстом на засадах компетентнісного підходу перебуває в центрі уваги як науковців, так і практиків. Методику формування текстотворчих умінь і навичок навчання обґрунтовано в роботах вітчизняних науковців: Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіної, Л.І. Мацько, В.Я. Мельничайка, О.Я. Савченко, Т.В. Симоненко, М.Я. Плющ, Г.Т. Шелехові та ін. Методичні аспекти проблеми розкрито в публікаціях Д.Х. Баранник, М.С. Вашуленка, І.Р. Вихованця, Т.В. Радзівєвської та ін. Питання створення та сприйняття медійного тек-

сту висвітлено в роботах О.Т. Баришпольця, О.В. Волошенюк, В.Ф. Іванова, В.В. Лободи, Л.А. Найдьонової, Л.М. Наконечної.

Виклад основного матеріалу. Змістова лінія Програми Нової української школи «Досліджуємо медіа» передбачає формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіа-текстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіа-продукти (Савченко О.Я., 2018). Дотримуючи принципу наступності, вчитель-словесник має продовжити розпочате в початкових

класах формування в учнів медійної компетентності як важливого складника комунікативної компетентності.

Отже, у програмі враховано взаємодію мовної освіти із таким особливим видом освіти, як медійна; вплив медійної грамотності на формування життєво важливих компетентностей учня нині є надзвичайно актуальною.

У процесі опрацювання та створення медійного та риторичного текстів вчитель-словесник звертає увагу на формування медійної та риторичної компетентностей учнів.

Медійна компетентність

розуміння видів медіа та механізмів їх впливу на людину і суспільство, здатність розуміти, аналізувати й оцінювати зміст медіа, здійснювати пошук необхідної інформації, уміння використовувати медіа під час навчання та дозвілля, створювати медіа-продукти, сформованість навичок самопрезентації та спілкування з іншими користувачами медіа, критично оцінювати власну медіа-активність

Риторична компетентність

оволодіння риторичними знаннями, умінями й навичками, що визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, уміння точно й виразно висловлювати власні думки, переконувати в правильності своїх міркувань, володіти основами успішної переконливої комунікації, ставлення до спілкування як до цінності, ініціативність у спілкуванні, тобто вміння бути комунікативним лідером

Слід зазначити, що дехто з науковців виокремлює ще й *медіа-комунікативну компетентність*, тобто компетентність щодо сприйняття, створення й передавання повідомлень засобами технічних і семіотичних систем з урахуванням їх обмежень, засновану на критичному мисленні та здатності до медіатизованого діалогу зі співрозмовниками.

Зміст навчального матеріалу, зокрема інформація про такі актуальні нині види тексту, як медійний та риторичний, має бути визначено з огляду на корисність, потрібність його за межами школи, у практичному спілкуванні, самоствердженні особистості в соціумі.

Сутність медіа-тексту — це конкретна інформація, що виражена мовленням з метою впливу

та переконання. Для медіа-тексту, як і тексту взагалі, характерні логічна завершеність висловлювань, комунікативний намір та прагматична установка. Відображення в тексті події передбачає наявність у ньому *затексту* (те, що за кадром) — фрагменту події, що описується в тексті. Медійний стислий текст будується відповідно до ustalених у масмедійному дискурсі норм — стилістичних, текстових і мовних. Логічність, точність, інформативність, емоційно-експресивна образність, вживання художніх засобів, суспільно-політичної лексики, ustalених висловів (кліше), стереотипних висловів відповідають стилістичним нормам публіцистичного стилю мовлення.

Схематично роботу над текстом можна уявити в таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

РОБОТА З ТЕКСТОМ

• Теоретичний аспект

5–9 кл.		10–11 кл.
<p>Текст як комунікативна одиниця</p> <p>Група речень, об'єднаних змістом та граматично. Ознаки тексту (змістова і структурна єдність, членованість, зв'язність, завершеність). Особливості будови тексту, використання мовних засобів зв'язку між його частинами</p>	<p>Медійний текст</p> <p>Усний чи писемний твір масової комунікації, сутність якого — конкретна інформація, висловлена з метою впливу та переконання аудиторії</p>	<p>Риторичний текст</p> <p>Твір публічного мовлення (адресований аудиторії), сутність якого — ефективність спілкування в усіх можливих життєвих комунікаціях. Має бути правильним, зрозумілим, точним, стислим, доцільним, виразним</p>

Крім визначених програмою обов'язкових, мовленнєва змістова лінія містить рекомендовані види робіт, теми яких скеровано на формування в учнів ключових компетентностей. Значна частина рекомендованих робіт має виразно практичний характер (складання інструкції щодо користування електронними мовними словниками тощо). Деякі з рекомендованих видів робіт передбачають використання самостійно дібраної учнями з різних джерел інформації.

На основі опрацювання медійних текстів словесник має формувати в учнів уміння їх сприймати, інтерпретувати та аналізувати, після чого залучати до творчої діяльності. Цілком логічно створення медійного тексту доповнювати мовним конкретним завданням: доцільно вживати певні граматичні форми, синтаксичні конструкції тощо.

Після апробації було укладено перелік рекомендованих видів навчальної роботи:

5 клас	<ul style="list-style-type: none"> • Підготовка інформації для шкільного веб-сайту про цікавий випадок з життя класу (з вживанням вставних слів і словосполучень). • Аудіозапис для шкільної радіогазети повідомлення, що містить окличні й неокличні речення
6 клас	<ul style="list-style-type: none"> • Створення допису для шкільного веб-сайту про українських меценатів із вживанням складних слів (наприклад: <i>добродій, милосердя, життєпис, благодійність</i>). • Створення інформаційного допису типу оголошення про певну подію з вживанням числівників на позначення дат і часу для розміщення в соцмережі
7 клас	<ul style="list-style-type: none"> • Складання допису в соцмережі про важливу подію зі шкільного життя з вживанням дієслів різних способів. • Створення інформаційного повідомлення для шкільного веб-сайту з вживанням дієприкметників про вдало організовану екскурсію (відвідану виставку, омріяну подорож...). • Складання розповіді про улюбленого українського художника на основі зібраної в мережі Інтернет інформації про його життя та творчість із вживанням дієприслівників доконаного й недоконаного виду. • Створення мікротексту з елементами порівняння літературного твору та його екранізації (різних моделей гаджетів, комп'ютерних ігор тощо) з вживанням прислівників різних ступенів порівняння
8 клас	<ul style="list-style-type: none"> • Складання тексту-роздуму в публіцистичному стилі «Вікіпедія: простір необмежених можливостей і прихованих обмежень». • Складання проекту статті до Вікіпедії «Українські козаки: історія й сучасність» із використанням простих і складних, двоскладних і односкладних речень. • Складання тексту для розміщення на шкільному веб-сайті про корисні для школярів лінгвістичні он-лайн-словники (з використанням спонукальних речень або речень, ускладнених однорідними членами). • Створення відгуку про розміщену в мережі Інтернет віртуальну екскурсію до музею або історичної місцевості (з використанням речень, ускладнених однорідними членами)
9 клас	<ul style="list-style-type: none"> • Створення тексту дискусійного характеру «Які вислови відомих українців варто було б розмістити на сучасних білбордах» з використанням цитат. • Написання відкритого листа «Навіщо потрібен етикет (правила спілкування в інтернеті)» з розігруванням зразків діалогів між школярами на форумах і в чатах. • Написання есе «Які новітні засоби вияву творчості: на папері, полотні, у блогосфері мені найбільше імпонують». • Створення роздуму в публіцистичному стилі «Чи можна / варто протиставляти телебачення художній літературі» (з використанням складнопідрядних речень з підрядними причини та мети). • Створення для розміщення у блозі тексту звернення-прохання до однолітків про допомогу людям, які стали жертвами стихійного лиха (з уживанням складнопідрядних речень з підрядними способу дії та ступеня). • Створення допису до веб-сайту про успішну участь однокласників у Всеукраїнському фестивалі-конкурсі скрайбінг-роликів «Покоління мобільного інтернету». (Інформацію про конкурс зібрати в мережі Інтернет). • Обговорення питання «Чи придатна рок-музика для передавання патріотичних настроїв, думок, закликів» з ілюструванням виступів прикладами сучасних українських рокових пісень. Викладення підсумків обговорення на шкільному веб-сайті у формі роздуму, що містить складні речення з різними видами безсполучникового зв'язку

Вправи та завдання, метою яких є робота з риторичними текстами, належним чином представлені в підручниках для учнів 10–11 класів.

Формування медійної та риторичної компетентностей можна поєднати, запропонувавши одинадцятикласникам виконати таке завдання.

1. Прочитайте текст виступу перед студентами та школярами віце-президентки відділу освітніх програм Музею індустрії новин у м. Вашингтон (США) Барбари МакКормак. Чи можна віднести текст виступу до інформаційного? Які для цього підстави?

Шановні колеги, студенти та учні! Я приїхала в Україну на запрошення Програми імені Фулбрайта, щоб прочитати відкриту лекцію про поширення фейків та медіа-грамотність.

Багато років я працювала вчителькою в середній та старшій школах, читала лекції з медіа-грамотності для студентів та дорослих у США.

Нині в інформпросторі склалася непроста ситуація. На нас щодня виливається потік новин, із яким ми не можемо впоратися. Ви скажете, що існують фільтри, які можуть допомогти розібратися з цією інформацією? Це справедливо, але, по-перше, не всі користувачі вміють і можуть ними скористатися. По-друге, чи не здається вам, що, користуючись фільтрами, ми виявляємо певну лінькуватість, відмовляючись мислити самостійно й безперервно? Найдосконаліший фільтр не замінить жвавої логіки людського мислення!

Тому хочу ознайомити вас із розробленою нашою науковою установою схемою, яка допоможе послідовно проаналізувати новину та оцінити рівень її правдивості.

Отже, ознайомившись з інформацією, достовірність якої викликала в нас сумнів, маємо самі собі дати відповідь на такі запитання:

— чи існує можливість перевірити правдивість висвітлених в інформації фактів, чи можна перевірити імена, дати, місця, документи, які в ній згадуються, в інших джерелах;

— хто створив цю новину (видавець, блогер, користувач у соцмережі) та яку мету він може переслідувати;

— хто адресати новини, яка її цільова аудиторія (зверніть увагу на вибір ілюстрації, стиль викладу, мову, зміст);

— з якою метою була зроблена новина, хто проплачує — видавництво, телеканал чи веб-сайт;

— як саме інформація презентується читачеві — стиль тексту, грамастика, тональність, вибір ілюстрацій, розміщення на сторінці тощо.

Звісно, наша реакція на фейк, якщо ми виявимо, що аналізована інформація ним є, може бути різною: від повного ігнорування (адже в деяких випадках на фейки краще не звертати уваги, щоб не стимулювати їх поширення в мережі), до скарги через інструменти, надані медіа-платформами (такі є у «Фейсбуку», «Твіттері», «Інстаграмі»).

Особливу увагу слід звернути на надмірну емоційність тексту новини, зокрема нагнітання страху. Особливо небезпечними є фейкові новини, націлені на те, щоб роз'єднувати людей: у них усе подається так, ніби існуємо «ми» й «вони» — ти з нами або ти проти нас. Експлуатація емоцій найефективніше спрацьовує в соцмережах.

Навчаючи медіа-грамотності, намагаємося усунути розрив між громадськістю та медіа, захистити свободу слова. Маємо допомогти споживачам інформації, дати їм якнайбільше інструментів для того, щоб аналізувати контент, знаходити надійні джерела, розпізнавати упередженість. Але справлятися з цим вони мають самостійно. Споживачам потрібно

дати корисні вміння й необхідні ресурси, але ж не спускати згори донизу якісь готові рішення! Тож навчання споживачів — це ключ до вирішення проблем боротьби проти дезінформації.

Найкращий захист від впливу фейків — грамотний споживач інформації (3 веб-сайту Media Sapiens).

2. *Витлумачте лексичне значення слів «фейк», «контент», «ресурс», звіртеся з тлумачним словником.*

3. *Як часто ви натрапляєте на фейкові новини? Якого змісту?*

4. *Сформулюйте мету виступу та його тему. Чи містить текст виступу самопредставлення? повідомлення? пояснення? інструкцію? Відповідь проілюструйте посиланнями на текст.*

5. *Наскільки інформативним є текст виступу? актуальним? корисним?*

Висновки. Визнання компетентнісного підходу провідним у навчанні передбачає формування не лише предметної, а й ключових компетентностей, зміщення акцентів зі знанневого на діяльнісний освітній результат. Якщо мета вчителя початкових класів полягає у формуванні ключової *комунікативної компетентності* молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, розв'язання життєво важливих завдань, то завдання вчителя 5–11 класів орієнтує роботу останнього на всебічний розвиток учнів, формування їх як компетентних мовців, передбачає системну цілеспрямовану роботу на кожному уроці над формуванням навичок ефективної комунікації, набуттям досвіду розв'язання життєвих проблем засобами мови. Особливого значення набуває в такому разі формування медійної та риторичної компетентностей, особливо умовою для чого є робота з медійним текстом.

ДЖЕРЕЛА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004.
2. Билецький А.О. Основні методи дослідження в сучасному мовознавстві // *Методологічні питання мовознавства: респ. наук. конф. з питань методології мовознавства: тези доп.* К.: Наук. думка, 1964.
3. Боришполець О. Медіа-освіта: зарубіжний досвід. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=84&c=207> (дата звернення: 10.05.2019).
4. Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / Волошенюк О.В. та ін.; за ред. Волошенюк О.В., Іванова В.Ф. Київ: ЦВП, АУП, 2018. URL: http://www.aup.com.ua/uploads/Rochatkova_school_2018.pdf (дата звернення: 09.05.2019).
5. Нищета В.А. Методика навчання риторики в школі: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2014.
6. Українська мова. Енциклопедія. 3-є вид. зі змінами і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007.
7. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1–4 класи (програми Нової української школи). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 10.05.2019).
8. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класи // *Дивослово*. 2017. № 7–8. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalniprogrami-5-9-klas-2017.html> (дата звернення: 09.05.2019).
9. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 10, 11 класи // *Дивослово*. 2018. № 7–8. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 11.05.2019).
10. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010.

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk*. K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» (in Ukrainian).
2. Biletskyi, A. O. (1964). *Osnovni metody doslidzhennia v suchasnomu movoznavstvi. Metodolohichni pytannia movoznavstva: resp. nauk. konf. z pytan metodolohii movoznavstva: tezy dop.* K.: Nauk. Dumka (in Ukrainian).
3. Boryshpolets, Oleksii. *Media-osvita: zarubizhnyi dosvid* (in Ukrainian). <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=84&c=207>

4. Volosheniuk, O. V., Hanyk, O. V., Holoshchapova, V. V., Dehtiarova, H. A., Ivanova, I. B., Kozhanova, A. Yu., Pyza, H. Yu., Shkrebets, O. O., Yankovych O. I. (2018). Mediahramotnist u pochatkovii shkoli: posibnyk dlia vchytelia. Za redaktsiieiu Volosheniuk O. V., Ivanova, V. F. Kyiv: TsVP, AUP (in Ukrainian). http://www.aup.com.ua/uploads/Pochatkova_school_2018.pdf
5. Nyshcheta V. A. (2014). *Metodyka navchannia rytoryky v shkoli: navch. posib.* K.: Tsentri uchbovoi literatury (in Ukrainian).
6. Ukrainska mova. (2007). *Entsyklopediia. 3-ie vyd. zi zminamy i dop.* K.: Vyd-vo «Ukr entsykl.» im. M. P. Bazhana (in Ukrainian).
7. Ukrainska mova. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv, 1–4 klasy (prohrama Novoi ukrainskoi shkoly) (in Ukrainian). <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
8. Ukrainska mova. (2017). Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv, 5–9 klasy. *Dyvoslovo*, № 7–8 (in Ukrainian). <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>
9. Ukrainska mova. (2018). Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv, 10, 11 klasy. *Dyvoslovo*, № 7–8 (in Ukrainian). <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
10. Yashenkova, O. V. (2010). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii: navch. posib.* K.: VTs «Akademiia» (in Ukrainian).

Дикая Н.М., Глазová А.П.

**РАБОТА С МЕДИЙНЫМ ТЕКСТОМ
В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ УЧЕБНЫХ ПРОГРАММ С УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА**

В статье рассмотрены аспекты работы с медийным текстом в условиях модернизации учебных программ по украинскому языку в учреждениях общего среднего образования. Приведены примеры задач, которые способствуют формированию медийной и риторической компетентности. Доказано, что, обучая медиаграмотности, необходимо устранить разрыв между общественностью и СМИ, защитить свободу слова, помочь потребителям информации, дать им как можно больше инструментов для того, чтобы анализировать контент, находить надежные источники, распознавать предвзятость.

Ключевые слова: методика обучения украинскому языку, медийная компетентность, риторическая компетентность, медийный текст, риторический текст, текстоцентрический подход.

N. Dyka, O. Glazova

**WORKING WITH A MEDIUM TEXT IN THE CONDITIONS
OF MODERNIZATION OF EDUCATIONAL PROGRAMMES ON UKRAINIAN LANGUAGE**

The article deals with the issues of working with the media in terms of modernization of the Ukrainian language curriculum in secondary schools. It highlights the development of students' media and rhetorical competence. It is emphasized that the content of educational materials, in particular, information on such actual types of text as media and retorical should be determined in terms of usefulness and necessity not only in school but also in everyday activities, in practical communication, in self-affirmation of the individual in society. It is determined that on the basis of the processing of media texts, the philologist should form students' ability to perceive, interpret and analyse the texts, and then use them in a creative activity. It is noted that it is quite logical to create a media text to complement the language specific task: it is advisable to use certain grammatical forms, syntactic constructions, etc. It has been determined that media competence is the understanding of media types and their impact mechanisms on people and society, the ability to understand, analyze and evaluate media content, to search for the necessary information, ability to use the media during training and leisure time, to create media products, self-presentation skills, to communicate with other media users, to evaluate their own media activity critically.

It is emphasized that rhetorical competence is the mastery of rhetorical knowledge, skills and abilities that determine the ability and readiness for effective and optimal communication, the ability to express their own thoughts accurately and clearly, to persuade the correctness of their reasoning, to have the basics of successful convincing communication, attitude to communication as to value, initiative in communication, that is, the ability to be a communicative leader. Examples of tasks that contribute to the formation of media and rhetorical competence are given.

The expediency of updating the system of work with text in school is substantiated by the addition of such varieties as media and rhetorical. It is proved that educating media literacy requires eliminating the gap between the public and the media, protecting freedom of speech, helping consumers with information, giving them the most tools to analyse content, finding reliable sources, and recognizing bias.

Key words: *Ukrainian language teaching methodology, media competence, rhetorical competence, media text, rhetorical text, text-centric approach.*

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019.

Прийнято до друку 20.05.2019.